

11.2.2. Планиране и организация на учебната дейност

Да се разкаже подробно за цялата учебна и научна дейност на Морско училище от онези години, е доста обемна и трудна работа. Различни аспекти от тази дейност са осветени в издаваните по повод на Юбилейни годишнини сборници [1], [2], [3], [4], [5], [6] и [7] и в спомените на работилите в училището офицери, преподаватели и възпитаници на училището [8] и [9].

Аз ще се опитам да разкажа за работата на Учебния отдел. Даже и в този случай е трудно, а едва ли е необходимо да се разказва за всичко. Ще разкажа за това, което е оставило трайни спомени в мен.

Разбира се, това са преди всичко хората, с които съм работил през тези 11 години. Това са както началниците на училището, заместник-началниците, офицерите от отдела и управлението на училището, началниците на катедри, преподавателите, служителите и разбира се, курсантите, на които съм преподавал и с които сме били на практика на учебните кораби.

Важна особеност, от гледна точка на задачите на Учебния отдел, в организацията на Морско училище през онези години беше това, че в Училището нямаше факултетна организация на катедрите и обучаемите. Цялата учебна и научна дейност беше централизирана и за нея отговаряше и я ръководеше зам.-началникът по учебната и научната работа. Орган за изпълнение на тези задължения беше Учебният отдел. Разбира се, учебният отдел изпълняваше и други задачи на управлението на училището.

Това ми налагаше постоянно да решавам определени задачи с началниците на катедри и с офицери от управлението на училището и различните служби в училището.

Бързо разбрах, че моята работа и работата на Учебния отдел обхваща значителни по обем и разнообразие дейности, което изисква наличието на добра организация и оперативност в работата, изисква много добро познаване на законите и правилниците, за да не се допускат грешки и нарушения. Затова първата ми работа беше да се запозная и изуча основните закони и правилници на основата на които функционираше училището. Най-често използваните бяха постоянно на бюрото ми.

Освен текущите ежедневни дейности Учебният отдел трябваше да решава много отговорни задачи по планирането, организирането, контрола и отчета на учебната и научната работа на Училището. Учебният отдел разработваше проекти на различни дългосрочни планове, концепции и визии за развитието на училището.

Дейността на отдела по планирането обхваща твърде разнообразна дейност. Отделът осъществяваше общото планиране на цялостната дейност на Училището за текущата година, за месеца и седмицата. Годишният план за дейността на Училището представлява документ от около 50 страници. Освен него за основните дейности: аудитории занятия, семестриални и държавни изпити, домашни отпуски, учебни практики и др. се разработваше линеен график за цялата учебна година за всички класни отделения и роти със солидни размери. Графикът се обсъждаше и приемаше от Учебния съвет (по-късно Академичния съвет) и се утвърждаваше от Началника на училището. Това беше много удобен документ за всички, които имат отношение към организацията и провеждането на учебния процес в училището и цялостната дейност на курсантите и преподавателите. Доколкото зная, идеята за този график е на капитан I ранг Насков, който влягаше много труд и старание при неговото съставяне. По-късно този начин на планиране на основните дейности на училището беше възприет и от другите три висши военни училища.

Подобен график, вече и в електронен вид, се използва и сега в Морско училище.

Особено отговорна е дейността на Учебния отдел и катедрите при разработването на учебните планове и програми за всяка специалност. По онези времена тези планове се преработваха сравнително рядко, а всяка година можеше да се правят незначителни корекции, които се приемат от Учебния съвет. Основно преработване на учебните планове през времето, докато бях Началник на Учебния отдел, са правени, доколкото помня, два пъти. Първият път беше през периода 1981 – 1982 г. Съществени корекции се правят в учебните планове през 1985 – 1986 г. През 1990 г. учебните планове бяха основно преработени. Общото ръководство на разработването на учебните планове и програми се осъществява от зам.-началника по учебната и научната част.

През 1981 – 1982 г. за първи път беше решено да се подходи към тази дейност по по-различен начин от предишните години. Основното в този нов подход се заключава в това, че в логическа последователност се разработват отделните елементи на учебно-плановата документация за всяка специалност: квалификационна характеристика, учебен план, учебни програми за всяка дисциплина от учебния план и учебно-методически материали, свързани с организацията и провеждането на учебния процес. Нещо повече, по това време се достигна до решението всички дейности по учебната и научната работа на ниво катедра и училище и свързаните с тях осигурявания да се обвържат в така наречените Учебно – методически комплекси (УМК). Идеята за тези комплекси възниква от изучаване опыта на Съветските ВУЗ. Инициатор и радетел за създаване на тези комплекси беше зам.-началникът по учебната и научната част кап. I ранг професор доктор на техническите науки Трифон Димитров Пенков. Основна роля при тяхното създаване имаха Учебният отдел и началниците на катедри. Определени важни задачи имаха и всички преподаватели.

*Кап. I ранг професор
доктор на техническите науки
Трифон Димитров Пенков*

Идеята на Морско училище за разработване на УМК беше възприета и от другите висши военни училища.

Не ми се иска да разглеждам дейността по изграждане на УМК. Това е отразено в мемоарите на кап. I ранг професор доктор на техническите науки Трифон Димитров Пенков, доктор хонорис кауза на ВВМУ „Н. Й. Вапцаров“ [8].

Тук ще приведа само един пасаж от книгата, в който той оценява работата на Учебния отдел.

„Получих по наследство изключително компетентен Учебен отдел. Много от офицерите в него бяха преминали през строеви длъжности и преподавателска работа в училището. Началник на отдела бе кап. I ранг, доцент, д-р Иван Йотов, а методисти: о.р. кап. I ранг В. Богданов, о.р. кап. I ранг Павлов, о.р. кап. I ранг,

доцент д-р К. Медникаров. Заместник-началници на отдела бяха о.р. кап. I ранг Насков, о.р. кап. I ранг Пенев. Тогава всички те бяха действащи офицери с богат педагогически (като офицери и преподаватели) опит. Двама – Пенев и Насков, вече не са сред нас...

Не мога да не отбележа отзивчивостта и разбирането при решаване на проблемите от страна на началника на отдела доцент д-р Йотов. Знаех, че той е бил определен за длъжността, възложена на мен. И сигурно основателно е очаквал повишение, след като аз бях заявил открито за напускането си. Благодарен съм му, че в тези тежки години, свързани с реализиране на идеята за УМК, той остана най-добрият ми помощник и съмишленик, за да стигне тя до успешен завършек. Благодарен съм и на всички сътрудници в отдела – през периода 1980 – 1990 г. се смениха много от хората, които способстваха за решаване на огромния комплекс от проблеми“ [8, стр. 177].

В цитирания текст вместо 1990 г. е правилно да се напише 1989 г., тъй като през септември месец 1989 г. кап. I ранг проф. д.т.н. Пенков беше освободен от длъжността заместник-началник по учебната и научната част и премина в разпореждане за уволнение.

Друго, което бих добавил към този цитат от книгата, е, че не знам от къде има информацията, че аз съм очаквал да заема длъжността, на която той беше назначен. Мога да кажа, че тогава аз по никакъв начин не можех да се сравнявам с него по опит и научна квалификация и не съм мислил за такъв вариант. Кап. I ранг проф. д.т.н. Пенков вече беше утвърден учен в областта на радиолокация с авторитет не само в Морско училище, но и в научните среди на страната. Разбира се, по-късно – през 1989 г., след като бях 11 години началник на Учебния отдел, при неговото освобождаване очаквах да бъда назначен за заместник-началник по учебната и научната част, което и стана.

През този период ми беше предлагано да бъда назначен на други длъжности извън Училището, но аз отказах.

Някъде в средата на 80-те години ми беше предложено да бъда назначен за зам.-началник на отдел „Военноучебни заведения“, към Управление „Кадри“ в Министерство на отбраната, с перспектива да стана началник на отдела. Макар и малко неудобно, аз категорично отказах. Исах да остана, докато е възможно, в Морско училище и не исках да напускам Варна.

Втората длъжност, за която отказах, беше началник на Изчислителния център на ВМС. Това беше през 1987 или 1988 г. Командващият ВМС адмирал Янакиев беше заповядал да се явя един ден сутринта при него. Тогава всяка сутрин при Командващия се провеждаше съвещание със зам.-командващите и началника на щаба. Поканиха ме да вляза в кабината на Командващия и той след кратък увод ми предложи да бъда назначен за Началник на Изчислителния център на ВМС. Аз благодарих и помолих, ако е възможно, да остана в Морско училище. Тогава той избухна и каза „Не мога да разбера какво има в това Морско училище, че не искате да го напускате“. С това разговорът завърши. Като излязох от кабинета на Командващия, контраадмирал Емил Станчев, който вече беше зам.-командващ, с възмущение ме попита „Как може така да откажеш на предложение на Командващия“. Аз малко се изненадах и му казах

„Какво да кажа, като не искам“. После, като се замислих, без да съм разговарял с него, си помислих, че идеята за моето назначаване на тази длъжност може би е била негова и сигурно не се е съмнявал, че ще приема. Така или иначе, бях малко поласкан от предложението, но аз не виждах моята служба и работа извън Морско училище. И слава богу, че така и стана. До 1993 година (20 години) служих в училището, а след това още 22 години, до 1 декември 2015 г., работех като цивилен.

След това отклонение нека се върнем към разработването на учебните планове и програми.

Учебният план и учебните програми по учебните дисциплини на плана са основните документи, от които в голяма степен зависи качеството на обучението и цялостната подготовка на обучаемите по определена специалност.

Непосредственото им разработване се предшества от разработването на много важен и сравнително нов за онова време документ „Квалификационна характеристика“ за всяка отделна специалност. Накратко казано, този документ определя целите на подготовката, образованието и квалификацията, които получават обучаемите по определена специалност. В него се определя най-общо съдържанието на обучението, знанията, уменията, навиците и физическите, психическите и личностните качества, които трябва да придобият и развият в себе си обучаемите. Определят се основните форми и методи на обучение. В квалификационната характеристика се определят конкретните първични длъжности, за които випускниците трябва да са подготвени да изпълняват след завършване на училището. И преди да се въведе разработване на Квалификационна характеристика част от тези въпроси са определяни в различни документи и в самия учебен план, но прецизирани и систематизирани в самостоятелен документ се правеше за първи път.

Според мен заслужава да се отбележи, че при разработване на учебните планове и програми за първи път се използва и разработването на така наречените структурно-логически схеми на отделните учебни планове и на дисциплините в тях. С помощта на тези схеми се обосновава взаимната обвързаност и логическата последователност на изучаване на отделните дисциплини от учебния план. В структурно-логическите схеми на дисциплините се обосновава съдържанието и логическата последователност на изучаване на отделните теми. Това бяха много важни показатели за качеството на учебните планове и програми. Без използването на тези схеми в учебните планове се допускаха различни недостатъци, които неминуемо ще излязат наяве в процеса на организиране и провеждане на учебния процес по тях. Това налага да се правят чести корекции в плановете и програмите.

Иска ми се да се спра на един много важен въпрос при разработване на учебните планове.

За разработването на всеки учебен план се назначава със заповед на Началника на училището работна група, в която се определят и сроковете за отделните етапи на разработване на трите основни документа: Квалификационна характеристика, Учебен план и Учебни програми. В тези работни групи се включваха началници на катедри, преподаватели и съответните методисти от

Учебния отдел. През периода 1980 – 1982 г. беше разработена документацията за тогавашните специалности в Училището: „Корабоводене“ за ВМС, „Корабоводене“ за гражданското корабоплаване, „Корабни енергетични машини и механизми“ за ВМС, „Корабни енергетични машини и механизми“, за гражданското корабоплаване, „Морски свързки“, „Радиолокация“ и „Педагогика“ за подготовка на политически офицери за ВМС.

Най-спорните и трудни за решаване бяха въпросите за определяне на учебните дисциплини и хорариума часове по всяка от тях. Тогава срокът на обучението за всички специалности, без „Педагогика“ (4 години), беше 5 години. Лимитът от часове за различните форми учебна дейност беше точно определен. Той трябваше да се разпредели между дисциплините и другите форми на учебна работа като учебни практики, семестриални изпити, държавни изпити и дипломно проектиране и др. Основният проблем беше свързан с разпределението на хорариума за аудиторните занятия. Това е така, тъй като главно от аудиторните часове по дисциплините в дадена катедра се определя броят на преподавателите по дисциплините и общо за катедрата. Споровете по този въпрос в работните групи понякога бяха непреодолими и се налагаше намесата и на командването на училището. Последната дума беше на Академичния съвет, където се приемат учебните планове. Те се подписваха от Началника на училището, утвърждаваха се от Министъра на отбраната и се съгласуваха с Министъра на просветата и висшето образование.

Запомнил съм, че почти винаги най-трудно се решаваха въпросите с учебните планове по специалност „Корабоводене“. Основната причина за това беше, че в учебния план на тази специалност има дисциплини от почти всички катедри, докато в учебния план на специалността „Корабни енергетични машини и механизми“ дисциплините са основно от техническите катедри. Между тези катедри почти винаги съществуваше единомислие по основните въпроси на подготовката на курсантите.

По останалите специалности водещи бяха отделни катедри и като правило сериозни противоречия по учебните планове нямаше.

Трудности при разработване на учебните планове възникваха и от това, че за група дисциплини и отделни такива от Министерството на отбраната имаше заповядан хорариум, който беше задължителен за всички висши военни училища, без да се отчита спецификата на отделни училища и специалности.

Най-фрапиращо това беше за групата на обществените дисциплини, за които бяха заповядани минимум 10% от общия хорариум на учебния план. Дори имаше и заповядани учебни програми по тях. Само мисълта за обсъждане на хорариума на обществените науки се приемаше, основно от политическите органи в армията, едва ли не за грубо нарушение на някакви измислени принципи в подготовката на курсантите.

Същевременно понякога се заповядваше въвеждането за всички специалности, не съвсем обосновано, на нови дисциплини с определен хорариум, който е за сметка на общонаучните и общоинженерните дисциплини и даже на профилиращите дисциплини, с което се ощетява фундаменталната и специалната подготовка на курсантите.

Всяка катедра и отделен преподавател като правило искат увеличение на часовете по дисциплините, но никой не предлага намаляване.

Във връзка с това си спомням една мисъл на академик Алексей Николаевич Крилов от вече споменатата му книга „Моите спомени“. В нея той разказва как са били разработени учебните планове на Корабостроителния институт в Ленинград. Там той казва, че ако се изпълнят желанията на катедрите и преподавателите, времето няма да бъде достатъчно дори ако се провеждат занятия 24 часа в денонощието. По този повод той казва „Един учебен план е добър не когато към него няма какво да се добави, а когато от него няма какво да се махне“. Мисля си, че тази максима е валидна и сега, независимо че обучението във ВУЗ се измени не само по съдържание и форми на обучение, но и с използването на съвършено нови технологии в учебния процес.

При различните контакти с представители на наши и чуждестранни военни и граждански висши училища винаги един от обсъжданите въпроси е бил въпросът за съдържанието на подготовката на обучаемите.

Спомням си за един случай на запознаване с нашите новоразработени учебни планове на началника на Севастополското висше военноморско инженерно училище вицеадмирал проф. д.т.н. Ашот Аракелович Саркисов, академик на Руската академия на науките. В това училище се подготвяха механици и други инженерни специалисти за атомните подводни лодки на Съветския съюз.

Това се случи през 1982 г. когато адмирал Саркисов посети ВНВМУ „Н. Й. Вапцаров“ по покана на началника на училището контраадмирал Емил Станчев.

В заседателната зала на училището представих учебните планове лично на адмирал Саркисов, като специално внимание отделих на плановете на специалност „Корабни енергетични машини и механизми“. Обсъждахме с адмирал Саркисов съдържанието и методите на подготовка на курсантите в училището повече от два часа. Неговото мнение и оценките за учебните планове, както и за организацията и методите на подготовка в училището бяха високи. Струва ми се, че той остана приятно изненадан от това, което разбра за обучението в Училището.

Както на адмирал Саркисов, така и на много чуждестранни гости в Училището винаги се впечатляваха от уникалното съчетание на подготовката на офицерски кадри за ВМС и за Гражданското корабоплаване в едно военно училище. Това е една многогодишна традиция в Морско училище.

Друга важна дейност, която се изпълняваше от Учебния отдел, беше разработването на разписанията за занятия. Основни непосредствени изпълнители на тази задача бяха плановиците, но важно участие вземаха методистите. При разработване на разписанията за занятия се осъществяваше взаимодействие с катедрите и отделните преподаватели и с офицерите от курсантските батальони. Това беше трудоемка работа, която изискваше отговорно отношение на изпълнителите към нея.

По същество от разписанията за занятия в голяма степен зависи качеството на провеждане на учебния процес. В тях трябваше да се реализират много

от изискванията на учебните планове и учебните програми, както и стриктно да се осигури създадената организация на учебния процес.

Още в началото на работата ми като началник на Учебния отдел забелязах, че имаше създадена добра обща организация на тази дейност благодарение на традициите и натрупания опит. Също така видях, че качеството на разписанията главно зависеше от личния опит на отделните плановици. В отдела нямаше документ, регламентиращ организацията и дейността на всички участници в разработването на разписанията за занятия. Освен това нямаше документ, в който да са определени организационните, методическите и други изисквания към разписанието. Всеки плановик работеше главно на основата на своя личен опит в тясно взаимодействие с колегите си.

В приложната математика има раздел „Теория на разписанията“, която най-общо разглежда общия подход към съставяне на разписания от различен вид. Освен това, по онези времена имаше много научни публикации, свързани с разработването и оценка на качеството на разписания на занятията във ВУЗ. Аз проявявах интерес към тези въпроси и се опитах да обобщя препоръките в това отношение към разписанията, които се разработваха в Морско училище.

Разработих документ, който нарекох „Методика за разработване на разписанията за занятия във ВНВМУ „Н. Й. Вапцаров“. В Методиката беше определена с конкретни срокове цялата организация на работата по съставяне на разписанията. В нея бяха определени организационните, методическите и други изисквания към разписанията. Те бяха групирани в три групи: основни, допълнителни и второстепенни. Съответните основни изисквания бяха абсолютно задължителни за изпълнение, докато изпълнението на допълнителните и второстепенните оказва в различна степен влияние на качеството на разписанието.

В Методиката бяха разработени и критериите за оценка на качеството на готовите разписания.

През онези години разписанията за занятия се разработваха ръчно от плановиците и след съответни съгласувания с преподавателите се пишеха официално на ръка и след това се размножаваха. Преди назначаването ми за началник на учебния отдел през определен период за плановици са били назначавани офицери. Когато бях назначен за началник на отдела, плановици бяха цивилни служители. По-късно през годините пак бяха назначени офицери. Имаше един период през осемдесетте години, когато в щата на училището нямаше длъжност „плановик“. Тогава работилите като плановици бяха назначени като лаборанти в катедрите и продължиха да изпълняват задълженията си по съставяне на разписанията. По същото време дори беше съкратена длъжността „секретар на учебния отдел“, без която е невъзможно да работи нормално нито едно висше училище. Всички тези съкращения, доколкото разбрах, се правеха независимо от възраженията на Командването на училището. Тогава училището беше подчинено на Командващия ВМС.

След това, бих казал, недоразумение длъжностите на плановиците бяха отново възстановени.

По принцип разписанията за занятия във висшите училища бяха два вида. Първият от тях, който по традиция се използваше в Морско училище, беше

разработването на разписание за целия семестър, в което всяка седмица е уникална. Вторият, който се използваше в много ВУЗ, беше разработването на типова седмица за целия семестър. Ще се въздържа да навлизам по-подробно в различните видове разписания, но е доказано, че по-пълно и по-добре могат да се изпълнят всички изисквания към организацията на учебния процес и организацията на работата на преподавателите и особено на обучаемите в семестриалните разписания.

В литературата и периодичния печат, посветени на организацията и провеждането на учебната дейност във висшите училища, това твърдение се доказва чрез различни изследвания. Разработването на семестриални разписания с уникални седмици изисква наличието на достатъчни ресурси: преподаватели, лекционни зали, кабинети, лаборатории и др. Занятията се провеждаха само сутрин, без свободни часове. В отделни случаи в сутрешните часове се планираше самостоятелна работа, предшестваща контролни работи и други форми за контрол. Като изключение в следобедно време рядко се провеждаха упражнения, лабораторни и други практически занятия, за които материалната база не можеше да осигури провеждането им с цели учебни групи или както се използва терминът класни отделения. В тези случаи класното отделение се дели на две групи, като с едната занятието се провежда следобед.

Сега в почти всички ВУЗ, в това число и в Морско училище занятията със студентите се провеждат през целия ден с много свободни часове между занятията. Често упражненията и други практически занятия се провеждат преди преминаване на съответните лекции, свързани с тях. Това според мен е грубо нарушение на основно методическо изискване към учебния процес.

В Морско училище някъде до началото на десетте години на ХХІ век се разработваха семестриални разписания, а след това започнаха да използват типови седмици в разписанията.

Когато някой, който има отношение към организацията на учебния процес и разписанията за занятия във ВУЗ, чете сега написаното, ще каже: „Какво ръчно съставяне на разписание за занятия сега в ерата на компютрите и информационните технологии, това е толкова лесно да се направи“.

Това не е съвсем вярно, защото разработване на разписание за занятия за целия семестър за голямо количество учебни групи и потоци, за много специалности при ограничени ресурси е много трудна задача. Затова опитът по решаването на тази задача показва, че най-качествено разписание може да се разработи при съчетаване опита на човека с възможностите на компютъра.

Ще прескоча малко напред във времето и ще кажа, че в Морско училище още в началото на 80-те години, особено с появата и получаването на персонални микрокомпютри, както се наричаха тогава, започнаха теоретични, а след това и практически опити за използване на компютрите в дейността по планиране.

Между другото, любопитен е фактът, че Бил Гейтс получава първия си хонорар като програмист през 1970 или 1971 г. за разработеното от него разписание за занятията в училището, в което е учил.

Качествените учебни планове, учебни програми, разписания за занятия и другата учебно-планова документация са важно условие за организиране на учебната дейност, но има още множество фактори, от които зависи качеството на подготовка на випускниците от ВВМУ „Н. Й. Вапцаров“.

Наред с предприетите в края на 70-те и през 80-те години мерки за подобряване качеството на цялостното функциониране на училището, особено внимание беше отделено на придобиване на професионални практически умения и навици в областта на специалността. Освен това, с теоретическата подготовка, с организацията на учебния процес и цялостния живот в Морско училище се формират важни за бъдещата професионална дейност физически, психически и личностни качества. Това заедно с балансираната общонаучна, общоинженерна, фундаментална и специална подготовка определят признаване у нас и в чужбина по онези времена високо качество на подготовката на випускниците на Морско училище.

Трябва да се подчертае, че качествата, които се изграждат у випускниците на Морско училище, са необходими за бъдещите офицери от ВМС, но те са не по-малко необходими и за офицерския състав на гражданските кораби. Това е една от причините випускниците на Морско училище да се оценяват високо не само от българската, но и от международната морска общественост и да са търсени и от най-престижните чуждестранни фирми от Морския бизнес.

ВНВМУ „Н. Й. Вапцаров“ през 1960 г. е вписано в регистрите на Международната морска организация (ИМО) към ООН, с което издаваните от него дипломи са международно признати.